

DE PIETERSKERK ALS BRON VAN VERZET

Conservator Ward Hoskens (© Pieterskerk Leiden)

De Pieterskerk speelde een belangrijke rol tijdens de Tweede Wereldoorlog bij het helpen van onderduikers en bij het verzet. Conservator Ward Hoskens vertelt het bijzondere verhaal. Ook kwam hij tijdens zijn promotieonderzoek naar de geschiedenis van de Pieterskerk tot een paar bijzondere ontdekkingen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog doken vele mensen onder in de Pieterskerk. Hoeveel het er waren, is niet precies bekend. "Het is goed verborgen gehouden en het werd niet vastgelegd. Na de Tweede Wereldoorlog zijn er lijsten van verzetsleden in Leiden gepubliceerd, maar daar staat niet bij wie ze hebben geholpen. Het bleef geheim. Het zal om tientallen tot honderden mensen zijn gegaan. In de krant verschenen na de Bevrijding verhalen van mensen dat ze hier hebben geschuild."

Waar zaten ze dan precies ondergedoken?

"Van de grafkelders tot in de kleinste hoekjes van de kerk. We weten ongeveer waar je door een luik onder de grafkelders kon komen. En er is nog de 'soeptrap'. Dat is een wenteltrap in de kerk die naar de zolder leidt. Helemaal bovenin zaten mensen ondergedoken.

Om ze eten te geven werd een grote melkbus met soep naar boven gebracht. Maar omdat de trap zo smal was en de melkbus zo groot, moest je halverwege de soep opletelen. Vandaar de naam. Je vindt er nu de escaperoom van de Pieterskerk."

Hoe wisten de mensen dat ze hier terecht konden?

"Koster Willem Rameau had een groot netwerk in Leiden en het ging van mond tot mond dat je hier kon schuilen. We weten niet hoelang de mensen zijn gebleven, en wat voor mensen het waren. Het waren waarschijnlijk vooral mensen die niet voor de Duitsers wilden werken. Of er ook Joodse onderduikers in de Pieterskerk zaten is niet bekend, maar het is mogelijk wel gebeurd. Later kwamen mensen er per toeval achter dat ze in dezelfde tijd ondergedoken hadden gezeten als bijvoorbeeld een vriend."

Waarvoor kwamen mensen destijds naar de kerk?

"Het dagelijkse leven ging tijdens de oorlog zo goed als mogelijk door. Werk en school, maar ook de kerkdiensten. En daar konden ze het verzet onder verbergen. Scholen konden hier schuilen als het luchtalarm afging. De directeuren kregen de sleutel van de kerk. Er was geen schuilkelder, maar het gebouw was sterk genoeg. Er kwamen ook veel mensen naar de dankdiensten op 3 oktober. In de tussentijd vonden er veel verzetsactiviteiten plaats: er werd in de kosterswoning bijvoorbeeld vergaderd door verzetskrantjes. Van elke stroming overigens: in de Kooi zat het communistische verzet, ook deze mensen vonden hun weg naar de kerk. Aan het einde van de oorlog hadden de Binnenlandse Strijdkrachten zich hier verzameld om zich voor te bereiden op het einde van de oorlog. Ze deden bijvoorbeeld militaire en fitheidsoefeningen.

"Ook werden er spullen in de Pieterskerk opgeslagen. Zoals in het graf van hoogleraar J.H. Coccejus. Dit werd gebruikt om waardevolle objecten van de universiteit te verbergen. De universiteit kwam in 1940 in opstand tegen de Duitsers, waarop de bezetters besloten de universiteit te sluiten. De secretaris van universiteitsbestuur kwam bij de koster met een pakket, met daarin onder andere de pedelstaf (een belangrijk ceremonieel object). Ook Museum De Lakenhal had hier kunst verborgen in een van de bijgebouwen. Na de oorlog ging de koster met het pakket weer terug naar de universiteit. Voor de universiteit mogelijk niet het eerste waar ze aan dachten, zij waren druk met de heropening. Ik zie het dan voor me, dat de koster richting het Rapenburg liep met een groot pakket: willen jullie deze terug?"

Kwamen de Duitsers nooit naar binnen?

"Op 5 oktober 1940 werd de kerk tussen 9 en 10 uur 's ochtends gevorderd door de Wehrmacht voor een dienst voor de Duitse soldaten, maar dat was eenmalig. Daarnaast kwamen er soms NSB'ers in de kerk. Daar is wel een bijzonder verhaal over. De voorganger bij de 3 oktober dankdienst van 1941, genaamd Touw, was een hervormde predikant die een heel kritisch verhaal hield.

Lees verder op pagina 25

De NSB-burgemeester werd daarbij als het ware vastgezet in het publiek, aan beide kanten van de banken zaten mensen. Hij moest dus alles aanhoren en kon niet weglopen. Er werd gesproken over glippers die werden vergeleken met collaborateurs. Ik vind het heel knap en dapper dat een jonge predikant aan het begin van de oorlog meteen al zo kritisch was. En er werden geen razzia's gehouden hier: de Duitsers hadden door dat het niet handig was om hier te zijn. Zij liepen ook risico. Zeker vanaf 1943, toen het verzet steeds actiever werd."

Hoe kwam het kostersgezin Rameau de oorlog door?

"De familie Rameau woonde hier sinds 1916. Als kostersgezin waren ze verantwoordelijk voor de ontvangst, organisatie van activiteiten en onderhoud. Ze woonden hier en hun kinderen groeiden hier op. Een van de kinderen van het echtpaar werkte als agent in Amsterdam. Zijn bureau kwam in verzet tegen de Duitsers en weigerde hun bevelen uit te voeren. Die zoon kwam terug naar Leiden en heeft hier ondergedoken gezeten met zijn gezin. Van hem weten we dat zeker. Dat was in een van de gedenkmonumenten. 's Nachts ging hij vaak op pad en zijn vader maakte zich daar zorgen om."

Hij schreef in zijn dagboek: 'het werd op het laatst niet mooi meer'. De zoon hield bijvoorbeeld het wapentransport in de gaten. Ook zijn moeder Elisabeth, de kosteres, had veel stress. Vlak na de oorlog is ze overleden, waarschijnlijk door de trauma's van de oorlog."

De Pieterskerk heeft onlangs weer vluchtelingen opgevangen?

"Klopt, toen de oorlog in Oekraïne uitbrak zijn Oekraïense vluchtelingengezinnen hier in Villa Rameau langere tijd opgevangen. Bijzonder dat bijna 80 jaar later de Pieterskerk nog steeds deze functie heeft."

Welk verhaal is je het meest bijgebleven over de Pieterskerk in de Tweede Wereldoorlog?

"Dat heeft te maken met het glas-in-loodraam in de kerk, het Marnixvenster. In de zomer van 1940 werd het geplaatst voor een herdenking van de universiteit. Je ziet Willem van Oranje en zijn rechterhand Marnix van Sint-Aldegonde afgebeeld. De bezetting was toen pas net begonnen. Mensen waren meteen bang dat het raam zou sneuvelen door gevechten of bombardementen en daarom is het snel weer weggehaald en opgeborgen. Na de bevrijding werd het weer teruggeplaatst, in september 1945. Bij de onthulling in september 1940 werd een herdenking gehouden."

Er was zo'n 200 man bij aanwezig, onder wie veel hoogleraren, maar bij de kleine tentoonstelling achteraf kwamen er ook twee NSB'ers naar de Pieterskerk. De bekende hoogleraar rechten Cleveringa was erbij toen dat gebeurde. Hij hield een dagboek bij en daarin schreef hij uitgebreid over die dag. Zijn reactie op de aanwezigheid van de NSB'ers was duidelijk: hij was enorm verontwaardigd en echt woedend. Vervolgens gaf hij een paar maanden later, op 26 november, gevoed door zijn emotie zijn bekende protestrede in het Academieggebouw van de universiteit. Het laat goed zien wat zijn gemoedstoestand was in die belangrijke maanden."

BevrijdingsQuiz

1. Op welke datum kwamen de Canadezen Leiden bevrijden?
2. Welke kunstenaar ontwierp het Bevrijdingsmonument aan de Lammermarkt?
3. Hoe heette de eerste burgemeester van Leiden na de bevrijding?
4. Welke wethouder van Leiden schreef een kroniek over de bezettingstijd?
5. Leiden werd bevrijd door de Canadezen. Daar is ook een beroemd liefdesliedje over geschreven. Wat is de titel?
6. Leiden heeft een zinsspreuk: Heac libertatis ergo. Wat betekent dit?
7. Op welke wijze wordt de bevrijding herdacht aan de Zeemanlaan?
8. Boven welk café woonde de Soldaat van Oranje?
9. Tijdens de oorlog tekenden enkele hoogleraren protest aan tegen de maatregelen van de bezetter. Noem één van de hoogleraren.
10. Na de oorlog werd het geldverkeer gereorganiseerd. Alle Nederlanders kregen een vast bedrag voor een nieuwe start. Hoe wordt dat bedrag genoemd?

Doe mee met de quiz en maak kans op gratis deelname aan de nieuwe escaperoom "De Generale Repetitie" in de Pieterskerk.

Antwoorden kunnen tot 5 mei ingestuurd worden naar: info@bevrijdingleiden.nl